

Változott-e a Hunyadiak megítélése az oktatásban?

Illik Péter: Hunyadi-víziók a magyar közoktatásban a reformkortól napjainkig. Unicus Műhely, Budapest, 2024. 112 p., ISBN: 9786155084959.

Szanka Brigitta

Magyarságkutató Intézet

Az ismeretterjesztés kérdése mára a történettudomány egyik meghatározó kihívásává vált, különösen abban a tekintetben, hogyan lehet a legfrissebb kutatási eredményeket, legalábbis azok lényegi elemeit, közérthető és élvezetes nyelvezettel átültetni a közgondolkodásba. A tudomány népszerűsítéséhez elengedhetetlen, hogy megtaláljuk azokat a megfelelő csatornákat, amelyeken keresztül a legszélesebb közönséghez eljuttatható a frissen megszerzett ismeretanyag. Ebben a tekintetben az általános és középiskolai oktatás kínálja a legnagyobb elérési lehetőséget, amelynek alapvető segédletei a tankönyvek. Éppen ezért a történettudomány felelősségi köréhez az is hozzátartozik, hogy figyelemmel kísérje, milyen konkrét tartalmak és milyen módszertani elvek mentén sajátítják el a diákok a történelmi ismereteket a közoktatásban. Milyen témakörök kapnak nagyobb hangsúlyt? A tananyag valójában mennyire képes alkalmazkodni a legújabb kutatási eredményekhez? Milyen tudományos, politikai, ideológiai tényezők határozzák meg, hogy a tankönyvek mely eseményeket emelik ki, és azokat milyen értelmezési keretben mutatják be?

Illik Péter kutatásaiban e kérdéskörre irányítja a figyelmet, és ezzel összhangban legújabb monográfiájának középpontjában a Hunyadi család legismertebb férfitagjainak – mindenekelőtt Hunyadi Jánosnak és Mátyás királynak – tankönyvi értelmezése áll. A szerző kutatása a 19. századtól egészen a napjainkig terjedő időszakot öleli fel. Illik nem először foglalkozik a történelmi narratívák iskolai reprezentációjával: korábbi munkáiban legfőképp a Horthy-korszak, illetve a koraújkori Magyar Királyság (16–17. század) kiemelkedő eseményeinek és alakjainak tankönyvi narratíváit vizsgálta. Jelen kötete szervesen illeszkedik ehhez a kutatási sorozathoz. A téma aktualitása vitathatatlan, hiszen a Hunyadi-tematika az elmúlt két évtized egyik hangsúlyos irányvonalává vált a magyarországi középkorkutatásban.

A szerző munkájában hivatkozik a korábbi szakirodalomra, és kitér a Hunyadiak recepciótörténetének néhány korábbi kutatási részterületére is. Munkáját tudatosan pozicionálja más, hasonló kezdeményezésekhez viszonyítva, akár oktatás-, kultusz- vagy irodalomtörténeti, akár történeti szakmunkákban megfogalmazott megközelítésekről van szó. Nem

csupán ezek folytatásaként tekint saját vizsgálatára, hanem rámutat az ilyen típusú kutatások további lehetőségeire és azokra a részterületekre is, amelyeket korábban nem, vagy csak kis mértékben tártak fel.¹ Külön hangsúlyozza, hogy korábban még nem született olyan átfogó munka, amely kifejezetten a Hunyadiak történelemtankönyvi reprezentációját vizsgálta volna, így monográfiája e tekintetben hiánypótlónak tekinthető.

A kötet tartalmi felépítése szerint a szerző két fő csoportra osztja a vizsgált történelem tankönyveket: általános (elemi, nép-) iskolai és középiskolai kiadványokra. Elemzését ezek mentén strukturálja, és ezek alapján fogalmazza meg összegző megállapításait is. A szerző a tankönyvekben bekövetkezett narratív változásokat politikai korszakok szerint taglalja: 1867 előtti időszak, a dualizmus kora, a Horthy-korszak, a szocialista évtizedek, valamint a rendszerváltozás utáni időszak. Megállapításait a kötet végén az iskolai értesítők elemzésével egészíti ki, és külön fejezetet szentel Corvin János politikai szerepének kérdéskörére is. A vizsgálat középpontjában annak feltárása áll, hogy milyen módon jelentek meg a Hunyadi Jánoshoz és Hunyadi Mátyáshoz kapcsolódó politikai és esztétikai szerepek a közoktatásban, és miként alakult ezek recepciója az iskolai tananyagban. Emellett a szerző hat olyan további témát is érint, amelyek szorosan kapcsolódnak Hunyadi János és Mátyás politikai és katonai tevékenységéhez, és amelyek a történeti gondolkodásban mára részben toposzként élnek: a várnai csata (1444), Dugovics Titusz állítólagos hőstette, Cillei Ulrik halálának körülményei, Mátyás megválasztása a Duna jegén, II. (Dobzse) Ulászló uralmának megítélése, valamint Corvin János trónöröklési esélyei. Noha a szerző érzékelteti, hogy a Hunyadiak történelmi megítélése mindig képes volt alkalmazkodni az adott politikai korszak értékrendjéhez – és ennek köszönhetően alakjuk többnyire hangsúlyos szerepet kapott a tankönyvekben –, a tágabb kontextus összefoglaló bemutatása hiányzik. Enélkül ugyanis nincs megfelelő viszonyítási alapunk arra nézve, hogy a Hunyadiak közoktatásbeli recepciója miként illeszkedik a 14–15. századi uralkodók ábrázolásának egészébe, akár arányait, akár tartalmi súlyát tekintve.

Módszertani szempontból a szerző elemzése szigorúan a tankönyvek tartalmi megállapításainak tárgyalására szorítkozik: célja nem a narratívák kialakulásának okait feltárni, hanem az egyes korszakok tankönyveiben megjelenő értelmezések és azok időbeli változásainak dokumentálása. Saját megfogalmazása szerint tehát nem törekszik arra, hogy a különböző történelmi kontextusokat vagy szerzői szándékokat elemezze, hanem a szövegek szintjén ragadja meg a narratívák alakulását.

Illik a határozott módszertani célkitűzésétől időnként eltér, „néhány kitérő” erejéig kivételt tesz. Dugovics Titusz hőstetének a köztudatban betöltött szerepét Antonio Bonfini művének hatásával magyarázza, valamint Cillei Ulrik negatív megítéléséért is a Hunyadi- és

¹ Nyilvánvaló, hogy Illik monográfiájának megjelenése óta a 2025-ben bemutatott Hunyadi-sorozat is hozzájárult ahhoz, hogy az ilyen típusú szakértői elemzések hangsúlyosabban jelenjenek meg a közmédiában. A történeti szakmunkákban megjelenő recepció vizsgálatára ld. legújabban: Lupescu Radu: Hunyadi János alakja a magyar történetírásban. *Rubicon*, (2025/4) 90–98.

Habsburg-párti korabeli történetírók felelősségét hangsúlyozza. Ugyanakkor arra már nem tér ki hangsúlyosan, hogy éppen Bonfini játszott kulcsszerepet annak a Hunyadi-kultusznak a kialakításában, amely napjainkig meghatározó módon él a köztudatban. A kötet végén a szerző maga is felhívja arra a figyelmet, hogy a tankönyvek történeti forrásként való kezelése jelentőséggel bírhat, hiszen – saját megfogalmazása szerint – „feltételezhető, hogy a benne foglaltak tükrözik például az adott államrend indoktrinációs szándékát, a tankönyvszerzők és a lektorok értelmezési keretét”. Ennek részletes kibontása azonban háttérbe szorul a munkában. Noha görcső alá veszi a modern történettudomány legújabb vizsgálati eredményei alapján megfogalmazott toposzokat, és értékeli, hogy ezek közül melyek nem jelennek meg a tankönyvekben, a tárgyalt korszakok tudományos eredményeit jórészt figyelmen kívül hagyja. A későbbi kutatások szempontjából lényeges lenne részletesebben elemezni, hogy valójában mennyire tudtak a tankönyvszerzők azonosulni saját koruk tudományos ismeretanyagával, illetve feltárhatók-e olyan tendenciák, amelyek azt mutatják, mikor és milyen formában épültek be az aktuális tudományos eredmények a tankönyvi tartalmakba. Ebben a tekintetben további érdekes szempontokat nyújthatna, ha a tankönyvszerzők képzettsége alapján is történelem-szisztematikusabb szétválasztás: kik voltak közülük hivatásos történészek, milyen kutatási témákkal foglalkoztak, s törekedtek-e a Hunyadi-korszak tudományos igényű bemutatására – vagy épp ellenkezőleg, inkább ideológiai célokat szolgáltató narratívák mentén szerkesztették munkáikat.

A jelenleg használatban lévő történelem-tankönyvek nehezen lépnek ki abból a mélyen rögzült szemléletmódból, amely szerint a történelem elsősorban a háborúk történeteként értelmezendő – s ez a szemlélet óhatatlanul együtt jár azzal is, hogy legfőképp az uralkodók mint hadvezérek szerepét emelik ki, és történelmi narratívájuk középpontjába a hadviseléshez kötődő eseményeket állítják. Bár a recensens maga is tisztában van azzal a tudományos állásponttal, hogy a királynéi hatalom mindig a királyi hatalomhoz kötötten értelmezhető, a magyar királynék önálló politikai szerepvállalásainak bizonyos aspektusairól napjainkra már egyre árnyaltabb ismeretekkel rendelkezünk. Ennek ellenére a közoktatásban megjelenő narratívák még mindig hajlamosak leegyszerűsített sémákban gondolkodni: ha egyáltalán szó esik királynéről, az többnyire pusztán külföldi származású uralkodófeleségként jelenik meg, aki legfeljebb kulturális változásokat hozott magával – ahogyan azt a jelenlegi tankönyvek Aragóniai Beatrix esetében is tükrözik. Noha a közgondolkodásban sokat emlegetett toposzt az ármánykodó, cselszövő, sőt királygyilkosként ábrázolt Beatrixról a szerző nem találja meg a tankönyvi anyagokban, maga sem tér ki részletesebben arra, hogy ennek hiányában mégis milyen szerepet tulajdonítanak a tankönyvek a nápolyi származású királynénak. E kérdés különösen indokoltnak tűnik annak fényében, hogy Berzeviczy Albert már a 20. század elején megjelentette az első Beatrixról szóló monográfiát.²

2 Berzeviczy Albert: *Beatrix királyné (1457–1508). Történelmi élet- és korrajz.* (Magyar Történeti Életrajzok. Szerk. Dr. Dézsi Lajos.) Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1908.

A kötet egyik erőssége, hogy felveti: a tankönyveket érdemes nemcsak oktatási segédanyagként, hanem egy adott korszak történelmi tudásának és kollektív emlékezetének lenyomataként is vizsgálni. Ugyanakkor e gondolatmenet mélyebb kibontása elmarad, holott éppen ez teremthetne szilárdabb alapot a jelenlegi tankönyvek tartalmának kritikai újragondolásához. Az elemzés így inkább csak lehetőségként veti fel a kérdést, ahelyett, hogy következetesen végigvinné annak elméleti és módszertani vonatkozásait.